

THEOSOFIE V PRAZE

Tomáš Zdražil

1. Úvod

Konec 19. století je obdobím, které přineslo rozmach racionalismu, intelektualismu, pozitivismu a pozitivních věd vůbec. I česká společnost byla oslněna možnostmi moderní přírodovědy a sledovala evropský trend likvidace všech starých a tradičních hodnot ve prospěch víry ve všemohoucnost vědeckého poznání, vysvětlení posledních záhad lidského života a definitivní vyřešení jeho problémů. Postupovala industrializace, zvyšovala se podnikavost, jejímž cílem byla hospodářská prosperita. Tradiční duchovní proudy nebyly s to držet krok s tímto vývojem. Stále větší část obyvatel ztrácela vztah k církvím a vyznávala materialismus a ateismus.

Ve stejné době však vystoupila na veřejnost řada okultních proudů a skupin, které považovaly za svou povinnost působit v této, v mnohém směru bezduché a povrchní době ve smyslu obnovy spirituálního vědění a života, pomáhat lidem hledajícím a neuspokojeným tím, co jim tato doba byla schopna poskytnout. Vznikaly malé i větší kroužky, které se mohly díky zvyšující se liberálnosti a toleranci státních úřadů časem konstituovat na spolkové bázi. Patřily mezi ně především martinistické lóže, z nichž první byla založena baronem Adolfem Leonhardim už v roce 1891. V roce 1900 vznikla Česká novognostická církev v čele s Pavlem Draždákem, později Česká sekce Mezinárodní ligy svobodomyšlných spiritualistických myslitelů, Cerkv přátel psychických bádání, Česká alchymistická společnost a řada dalších.¹ Do této oblasti je nutno také zařadit směr, který spolu s martinisty stál na samém počátku a po celou dobu své existence patřil mezi sdružení nejpopulárnější a početně nejsilnější. Byla to novodobá theosofie pěstovaná v Praze od roku 1891 v lóži U modré hvězdy, o šest let později v rámci Theosofického spolku přeměněného se roku 1908 na Českou společnost theosofickou.

Zakladateli a vůdci novodobé theosofie i Theosofické společnosti byli Ruska Helena Petrovna Blavatská² a Američan Henry Steel Olcott. Theosofická společnost vznikla roku 1875 v New Yorku. Kladla si za cíl čelit vlně spiritismu, který tehdy zaplavoval Spojené státy a byl ve svých počátcích také reakcí na jednostranný materialismus, jemuž však ve své snaze podávat hmatatelné důkazy o existenci nehmotného světa duchů sám podlehl.³ Ještě důležitější úlohu ale Blavatská viděla v pěstování netradičního nadmyslového poznání světa a člověka, poznání, kterého se dosahovalo prohloubeným sebepoznáním a rozvíjením určitých duševních a duchovních schopností. Člověk, kterému se podařilo dosáhnout takového vyššího vědění, získal zároveň božskou moudrost, neboli

theo-sofii.⁴ Blavatská a Olcott spatřovali v theosofii klíč k dosažení všeobecného lidského bratrství, opravdového, neustále se rozšiřujícího poznání, a tím také skutečného lidského štěstí. Theosofická společnost se tedy stala organizační základnou hnutí, které theosofii rozvíjelo a šířilo po celém civilizovaném světě.

Theosofie ale velmi brzy po svém založení přijala poměrně silně orientální charakter, což mělo příčinu ve zvláštní sympatii vedoucích členů Theosofické společnosti především k hinduismu a buddhismu.⁵ Příklon k indické spiritualitě se projevil i v přeložení sídla společnosti z New Yorku do indického Adyaru už v roce 1879.⁶ Po smrti H. P. Blavatské propukly ve vedení společnosti spory mezi reprezentanty různých směrů, což dalo podnět ke štěpení a zakládání nových společností. Pro české poměry jsou důležitá pouze dvě zahraniční theosofická sdružení, která sem organizačně zasahovala: jednak původní Theosofická společnost se sídlem v Adyaru (The Theosophical Society Headquarters Adyar), dále ale také Všeobecné theosofické sbратění (Internationale Theosophische Verbrüderung) se sídlem v Lipsku, založené roku 1897.⁷

Pramenem ke studiu theosofické činnosti nám dnes mohou být různé vzpomínkové a biografické knihy a články,⁸ dále dobové theosofické publikace a časopisy⁹, ale především ty části fondů Českého místodržitelství a Prezidia Policejního ředitelství 2. oddělení Státního ústředního archivu v Praze, které obsahují materiály k Theosofickému spolku¹⁰ a České společnosti theosofické.¹¹

2. Theosofická lóže U modré hvězdy a Theosofický spolek

Theosofii do Čech přinesl baron Adolf Franz Leonhardi ze Stráže nad Nežárkou roku 1891.¹² Tento pozoruhodný muž (1856–1908), který byl říšským poslancem ve Vídni a určitou dobu dokonce starostou Jindřichova Hradce, měl všestranné okultní zájmy a byl členem mnoha zahraničních okultních společností. To mu umožnilo, že získal povolení nejen k založení theosofické lóže, ale přinesl sem také martinismus a iluminátství.¹³ Leonhardi byl členem vídeňské theosofické lóže a vídeňští theosofové také asistovali při zakládání pražské lóže. Členové pražské lóže pocházeli většinou z různých spiritistických kroužků, které se zabývaly nejrůznějšími okultními fenomény. Patřil mezi ně i kdysi známý český mystik a překladatel Karel Weinfurter. Se vší pravděpodobností byl členem i šlechtic Jan Harrach.¹⁴ Nejvýznamnější a nejzajímavější byla přítomnost dvou slavných spisovatelů – Gustava Meyrinka a Julia Zeyera. Oba měli bohaté zkušenosti se spiritismem, ale zatímco Zeyer patřil zřejmě jen k nepravidelným návštěvníkům lóže, Meyrink byl její duší a několik let i jejím vedoucím.

Práce lóže spočívala ve společném studiu literatury a experimentování s okultními fenomény. Protože Meyrink uměl jako jeden z mála anglicky, překládal theosofickou literaturu, která byla vesměs v angličtině, do němčiny pro ostatní. V Meyrinkově bytě na Ferdinandově (dnes Národní) třídě č. 10 se také lóže

každý týden scházela.¹⁵ Meyrink však po několika letech nabyl názoru, že po smrti zakladatelky Blavatské se z Theosofické společnosti vytratil pravý duchovní obsah a že už není s to člověku na jeho cestě pomoci. Stáhl se tedy do soukromí a později se odstěhoval z Prahy. Udržoval sice kontakt s mnoha theosofy, jeho styky s Theosofickou společností však ochladly.¹⁶

Julius Zeyer věděl o theosofii už od 80. let 19. století. Podle Weinfurtera se měl dokonce jednou vydat do Paříže s cílem setkat se osobně s Blavatskou, což se mu ale zřejmě nepodařilo.¹⁷ Když byl upozorněn na to, že v Praze vznikla theosofická lóže, stal se v březnu 1893 členem Theosofické společnosti v Londýně a připojil se k lóži.¹⁸ Zeyer však většinu času trávil ve Vodňanech a nechával si pouze posílat od Meyrinka literaturu. Jeho vlastní knihovna obsahovala také několik základních spisů theosofických autorů (Schure, Sinett, Olcott)¹⁹ a známky vlivu theosofických myšlenek na jeho názory se objevují i v jeho dopisech.²⁰

V dílech obou těchto významných umělců bychom našli jasné souvislosti s theosofií, u každého ale ve zcela jiné osobité podobě: u Meyrinka v jeho povídkách s okultní tematikou i alchymických románech, u Zeyera rovněž v románech i v jeho dílech zpracovávajících mytologické a legendární náměty.

Theosofická lóže se zřejmě po několika letech rozpadla, každopádně o ní mezi lety 1895–1897 nic nevíme. Theosofická práce se objevuje opět až roku 1897 v rámci založeného Theosofického spolku.

Stalo se tak 28. 9. 1897 poté, co České místodržitelství obdrželo žádost o povolení založení Theosofického spolku a ověřilo si, že i ve Vídni už theosofický spolek fungoval téměř rok.²¹ Pražský spolek měl 29 zakládajících členů a jeho předsedou byl c. k. poštovní oficiál Alois Koch, o němž Weinfurter tvrdí, že nebyl členem původní pražské theosofické lóže. Až do své smrti v roce 1904 vedl a organizoval spolkovou činnost. Vedle něj byl v prvním předsednictvu P. Draždák, jinak též martinista a novognostik, a E. Švager, který se objevuje ve spiritistických kruzích.²²

Předmětem spolkové činnosti bylo společné studium, osvětová, vzdělávací a přednášková činnost. Členové se scházeli ke členským večerům, pro veřejnost se konaly přednášky. Členské večery se pořádaly dvakrát za měsíc, počet veřejných přednášek rok od roku pozvolna rostl. V roce 1900 jich bylo např. 10, 1903 – 12, 1905 – 16, 1907 – 20. Přednášejícími byli členové spolku nebo zahraniční hosté. Nejčastějšími návštěvníky byli představitelé theosofické organizace, sdružující theosofické skupiny v německy mluvících zemích, „Mezinárodní theosofické sbratření“ – Edwin Böhme a Franz Hartmann z Lipska. Témata přednášek souvisela samozřejmě s hlavními cíly theosofického hnutí: 1. o všeobecném sbratření lidí a významu theosofie v této souvislosti, 2. o různých náboženských soustavách, filozofiích, vědeckých systémech a jejich reprezentantech a 3. o duchovních zákonech a skrytých silách dřímajících a působících v člověku a přírodě.

Členy spolku byli převážně příslušníci středních vrstev – úředníci a učitelé. Podstatnou část zde jistě tvořily i ženy. Z počátečních 29 se počet členů pomalu zvyšoval:

Rok	1897	1898	1899-1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907
Počet členů	29	26–35	42	47	53	53	74		

Theosofický spolek si na svá spolková setkání pronajímal až do roku 1908 sály hotelů, restaurací či kaváren. Zpočátku to byla místnost v kavárně Union, Ferdinandova tř. č. 19. Dne 18. 9. 1903 přesídlil do Gráfovy velkorestaurace na Komenského náměstí, aby se už 21. 11. téhož roku nastěhoval do hotelu Platýz opět na Ferdinandově třídě. Vlastní prostory získal až 27. 8. 1908 v 2. patře domu č. 2 ve Vocolově ulici. Zde se nacházela i stálá spolková knihovna, jejímuž rozšiřování se věnovala velká péče. Jednalo se o knihovnu skutečně bohatou. V roce 1904 např. obsahovala pouze 194 svazků knih, 1906 už 406, 1909 – 796 a 1910 až 1012 svazků. V knihovně se nacházela především cizojazyčná literatura a různá periodika nejen z theosofické oblasti, ale i příbuzných oborů.²³

Pražský theosofický spolek nebyl jediným svého druhu na území Čech a Moravy, vedle něj existovaly skupiny v Jablonci n. N., Varnsdorfu, Chebu, Ústí n. L., Teplicích, Přerově, Brně a jinde. Všechny byly volně spojeny s výše zmíněným Mezinárodním theosofickým sbratřením založeným shodou okolností ve stejném roce jako pražský spolek. V jeho čele stál bývalý úzký spolupracovník H. P. Blavatské Dr. Franz Hartmann (1838–1912), který však také představoval orientalizující, od západního duchovního vývoje odvrácený druh theosofie.²⁴

3. Česká společnost theosofická

Po smrti prvního předsedy Theosofického spolku Aloise Kocha roku 1904 bylo předsednictvo doplněno Janem Bedrníčkem-Chlumem, jenž postupně přebíral stále větší část organizační a přednáškové práce spolku. 18. 9. 1904 se stal jednatelem, 18. 12. 1906 místopředsedou a 25. 3. 1908 předsedou spolku. Jeho nejvýznamnějším příspěvkem byla změna základní orientace Theosofického spolku. Došlo k transformaci spolku a připojení k původní Theosofické společnosti, založené Blavatskou, se sídlem v Adyaru. Na přelomu srpna a září 1908 vznikla Česká společnost theosofická jako česká sekce Theosofické společnosti v Adyaru.²⁵

Bedrníček se orientoval na německou sekci Theosofické společnosti, která byla založena nezávisle na Mezinárodním theosofickém sbratření Franze Hart-

manu a v jejímž čele stál Dr. Rudolf Steiner.²⁶ Tento člověk (1861–1925) patří k nejvšestrannějším myslitelům tohoto století, o čemž svědčí jeho rozsáhlé dílo, které zanechal nejen v podobě několika desítek spisů a několika tisíc přednášek k nejrozličnějším teoretickým i praktickým tématům, ale i jeho umělecká práce v oblasti tradičních i jím vyvinutých nových druhů umění, v pedagogice, medicíně, zemědělství a v neposlední řadě i architektuře.

Steiner byl v letech 1902 až 1912 sekretářem německé sekce theosofické společnosti a mezi lety 1907 a 1912 pobýval šestkrát v Praze a měl zde 13 jednotlivých přednášek a jeden souvislý monotematický cyklus devíti přednášek.²⁷ Každá jeho veřejná přednáška byla událostí nejen pro theosofickou společnost, ale i pro část intelektuální elity (samozřejmě především německy mluvící) Prahy.²⁸ Návštěvnost na jeho přednáškách byla na tehdejší poměry vždy vysoká: např. při jeho první přednášce 20. 2. 1907 „Výchova dítěte z hlediska duchovní vědy“ bylo přítomno 100 posluchačů, 2. 11. 1907 „Úloha theosofie v naší době“ 120, 18. 11. 1908 „Muž, žena a dítě z hlediska duchovní vědy“ 81, 14. 12. 1909 „Buddha a Kristus“ 300, 19. 3. 1911 „Jak vyvrátit theosofii“ 500, 25. 3. 1911 „Jak obhájit theosofii“ 500. Na členské přednášky byl přístup omezený, přesto byla přednáškám věnována velká pozornost: 19. 11. 1908 vyslecho přednášku na téma „O dějinách vyšších světů a mystériu Golgoty“ 50 posluchačů, 15. 12. 1909 „Čtyři evangelia se zvláštním zřetelem k Lukášovu evangeliu“ 40, 28. 3. 1911 „Aforismy ke vztahu filozofie a theosofie“ 400, a 20.–28. 3. 1911 cyklus členských přednášek „Okultní fyziologie“ 400 posluchačů. Údaje o jiných přednáškách nejsou známy.²⁹

Česká společnost theosofická získala roku 1908 vlastní spolkové prostory ve Vcelově ulici, počet jejích členů se zvyšoval, zájem veřejnosti rostl. Bohužel máme pouze údaje z let 1908, 1910 a 1914, kdy měla 80, 144 a 171 členů. Činnost společnosti se diferencovala. Vedle pravidelných veřejných přednášek, organizovaných jednou měsíčně, se konaly dvakrát měsíčně členské přednášky a pravidelně se také scházelo několik studijních skupin, které pracovaly na různých tématech theosofických nauk.³⁰

Zájem veřejnosti přitahovala především osobnost Rudolfa Steinera, což charakterizuje skutečnost, že na jeho přednáškovém cyklu „Okultní fyziologie“ byli přítomni spisovatelé Franz Kafka a Max Brod, fyzik Albert Einstein, člen SVU Mánes, malíř Richard Pollak-Karlín, městský lékař MUDr. Záhoř, vedoucí pražských volnomyšlenkářů Dr. Theodor Bartošek, princezna Hohenlohe a řada dalších významných osobností tehdejší Prahy.³¹

Členkou České společnosti theosofické byla také spisovatelka a překladatelka Pavla Moudrá (1861–1940), která celý svůj život věnovala práci v pacifistickém i abstinenčním hnutí, ve Spolku na ochranu zvířat a početné řadě dalších spolkových aktivit. Theosofie jí byla, jak se sama vyjádřila, světlem na cestě. V pražské České společnosti theosofické měla od roku 1906 každoročně jednu

přednášku. Její pozůstalost je svědectvím, jak úzce byla s Theosofickou společností spojena.³²

Theosofická společnost nebyla ani zdaleka jednolitým útvarem. Střetávaly se zde různé pohledy, pojetí a metody práce, různě vyhraněné osobnosti, jejich názory a zájmy. Nejostřejší protiklady se od roku 1907 stále zřetelněji rýsovaly mezi sekretářem Německé sekce theosofické společnosti Steinerem a vedením Theosofické společnosti v Adyaru reprezentovaném Annie Besantovou. Šlo především o rozdílnost názorů na účel Theosofické společnosti, na její úkoly a způsob působení na veřejnosti. Zatímco Besantová měla v úmyslu založit nové náboženské hnutí, které by bylo vedené „znovuvtěleným Kristem“, Steiner tyto názory a úmysly považoval za nebezpečné a zhoubné. Spor, který se v průběhu pěti let neustále stupňoval, vyvrcholil vyloučením Steinera a celé Německé sekce z Theosofické společnosti.

Také Česká společnost theosofická byla rozštěpena na příznivce Besantové a Steinera. Zatímco vedení České společnosti theosofické bylo k Besantové loajální, vytvořila se v rámci České společnosti skupina, která se od začátku orientovala na Steinera a ještě před vyloučením Steinera z Theosofické společnosti vystoupila a založila novou společnost.³³ Tato skupina se zformovala především v Německém odboru České společnosti theosofické a patří k nejzajímavějším kapitolám pěstování theosofie v Praze.

4. Berta Fantová a její kruh, německý odbor České společnosti theosofické

Německý odbor České společnosti theosofické je spojen se jménem Berty Fantové. Tato žena byla nejen jeho zakladatelkou a vedoucí, ale také osobností, která na konci minulého a začátku tohoto století v německy mluvící Praze něco znamenala.

Německy mluvící vědecká a umělecká elita Prahy žila na přelomu 19. a 20. století bohatým kulturním životem. Její veřejný společenský život se rozprostíral od německé Univerzity a vlastního tisku, přes německá divadla, kavárny, až k nejrůznějším spolkům, klubům a kroužkům.³⁴

Místem setkávání zástupců a přívrženců filozofie Franze Brentana, která v této době ovládala pražskou německou Univerzitu, byla v prvním desetiletí 20. století exkluzivní kavárna Louvre na Ferdinandově třídě (dnes je v této budově na Národní třídě mimo jiné také Jazyková škola). Setkávali se tu jednou za 2 týdny Brentanovi žáci – profesori, docenti, studenti i jiní, aby se společně věnovali Brentanově filozofii. Do tohoto noblesního filozofického kroužku patřili mimo jiné i experimentální psycholog Josef Eisenheimer, soukromí docenti Alfréd Kastil a Oskar Kraus, spisovatelé Max Brod, Felix Weltsch, Emil Utitz i známý Franz Kafka, filozof a sionista Hugo Bergmann a zároveň sestry Berta Fantová a Ida Freundová. Především tři posledně jmenovaní nás budou nyní zajímat.

Max Brod popisuje kroužek ve své autobiografii následovně: „Tento kroužek se od jiných podobných institucí pěkně odlišoval tím, že v něm nebylo ani stopy spolkaření, měl jsi v něm pocit, že se zde slouží jen čisté pravdě a bádání. ...večery strávené v Louvru zůstanou ve svém celku jednou z nejkrásnějších vzpomínek mého života a jsou pro mne důkazem, že na objektivní základně vědy se lze aspoň částečně dorozumět i s názorovými odpůrci a že poctivá práce na hodnotách pravdy je jedním z nejvzácnějších darů, na nichž se člověk může podílet.“³⁵

Vedle tohoto brentanovského kroužku se scházel jiný, méně oficiální kruh, který se ale filozoficky orientoval převážně na Kanta. Již zmíněná Berta Fantová soustřeďovala ve svém bytě na Staroměstském náměstí v domě „U jednorožce“ společnost, které se říkalo jednoduše „Fantakreis“. Toto místo bylo střediskem všeho kulturního dění tehdejší německé Prahy. Každé úterý se zde setkávaly osobnosti jako např. matematik profesor Kowalevski, fyzik profesor Philipp Frank, Max Brod, Albert Einstein i Franz Kafka.

„V Praze byla duchovně vysoce postavená dáma, paní Berta Fantová, která okolo sebe shromáždila určitý kruh intelektuálů, podobně jako Madame de Stael ve své době... Žasli jsme při těchto společných večerech nad duchovní výší této ženy“, píše profesor Kowalevski, který zde několikrát přednášel o nejnovějším vývoji vědy. Básník Franz Werfel tu recitoval své první básně, Albert Einstein, pravidelný návštěvník těchto večerů, nejen že seznámil ostatní se svou převratnou teorií, ale i za klavírního doprovodu Maxe Broda zahrál Mozartovu houslovou sonátu, zazněly zde první přednášky o psychoanalýze v Praze. Dr. Hugo Bergmann vedl filozofické večery, kdy se pracovalo zpočátku na Kantových „Prolegomenech k budoucí metafyzice“ a „Kritice čistého rozumu“, dále Fichtově „Vědosloví“ a Hegelově „Fenomenologii ducha“.

Max Brod o tom píše: „Nikdy jsem tak důkladně a s takovou radostí nestudoval jako v domě Fantových. Hlavní zásluhu na této mé chuti měly Bergmannovy úvody, vždycky svrchované a svědomité. Vedle tohoto pravého studia mých universitních let ustoupilo „vlastní“ právnické chlebařské studium docela do pozadí. Jak je vidět, v kroužku u Fantů se postupovalo méně brentanovsky ortodoxně než v kavárně Louvre. To, co bylo v Louvru „tabu“ (Kant, teorie relativity), se posunulo v mnohem soukromějším, neoficiálním prostředí u Fantů jako na odškodněnou a naprosto nenásilně do středu zájmu; tyto teorie se sice kritizovaly, ale nezesměšňovaly. Naopak, zdály se nám velice důležité a pozoruhodné. Chyběli tu dobrovolní a případně nedobrovolní dohlížitelé; brentanovští docenti a také příliš snaživý Emil Utitz se diskusí u Fantů nezúčastňovali. Někteří universitní profesori a docenti, kteří chodili na kantovské večery, byli přírodopisci a brentanismus jim byl zcela cizí. Kavárna Louvre a starý měšťanský lékárenský Fantův dům „U jednorožce“ na Staroměstském náměstí, pocházející z doby husitské – to byly dvě jeviště: někteří herci vystupovali na

obou, ale repertoár obou scén byl volen podle zcela odlišných zásad.“³⁶ Osobnost, která oba filozofické kruhy spojovala, byla především Berta Fantová. „Myšlenkově ušlechtilá, filozoficky hluboce založená žena. Jako pozoruhodný jev, jako průkopnice akademického studia žen, jako iniciativní člověk vřelého srdce zaslouží si nejvyšší úcty“ (M. Brod).³⁷

Berta Fantová pocházela z majetné židovské rodiny Sohrových, v níž se narodila 19. 5. 1866. Ona i její o dva roky mladší sestra Ida patřily k prvním ženám, které získaly povolení ke studiu na univerzitě. Zpočátku její pozornost patřila Wagnerovi a Nietzschemu, později se ale soustředila na Brentanovu filozofii a při svých studiích se spřátelila s hlavním představitelem tohoto filozofického směru v Praze, profesorem Antonem Martym. V kruhu scházejícím se u ní doma se ve svých vlastních přednáškách věnovala hlavně Goethovi. Její touha po poznání ji pobízela k seznámení s nejrůznějšími myšlenkovými proudy tehdejší doby, k setkání s jinými duchovně orientovanými lidmi.

Není divu, že se dostala i do theosofických kruhů. Se svou setrou se daly do studia spisů H. P. Blavatské a své studium doprovázely pokusy s různými mediálními a spiritistickými fenomény. Další stupeň theosofického studia představovaly spisy tehdejší prezidentky Theosofické společnosti v Adyaru A. Besantové. Všechny zážitky z této četby zároveň zprostředkovávala B. Fantová ostatním ve svém kruhu.³⁸

Je velmi pravděpodobné, že Berta Fantová a její sestra Ida vyslechly alespoň některou z prvních pražských přednášek R. Steinera, které se konaly 20. 2., 2 a 3. 11. 1907 v nám už známém sále kavárny Louvre. Setkání s touto osobností bylo rozhodující nejen pro vztah Fantové k theosofii, ale do značné míry pro zbytek jejího života. Její pozornost pak stále více patřila Steinerovým spisům a přednáškovým cyklům, které pořádal v různých městech střední Evropy.

28. 3. 1911 založila Fantová německý odbor České společnosti theosofické. Tento den byl zvolen vzhledem k přítomnosti Rudolfa Steinera v Praze (28. 3. 1911).³⁹ Steiner dal skupině jméno velkého pražského filozofa Bernarda Bolzana, o němž nedlouho předtím napsal rozsáhlou práci Dr. Hugo Bergmann. Také on patřil k významným osobnostem tehdejší německo-židovské Prahy, přestože je zde jeho jméno dnes téměř neznámé.⁴⁰

Narodil se r. 1883 v Praze, jeho výchova byla německá, ale ovládal a měl rád i češtinu, s níž se setkával nejvíce v době letních prázdnin u prarodičů. V době návštěvy školy ho spojovalo přátelství s teprve mnohem později proslaveným Franzem Kafkou. „Byl jsem Kafkovým spolužákem od prvního školního dne na podzim 1889 až k maturitě v létě 1901, tedy 12 let. Jako děti jsme bydleli nedaleko od sebe a měli jsme společnou cestu do školy na masném trhu... Mluvili jsme o školních záležitostech, o náboženství a filozofii a velmi mnoho o politice, zvlášť v době búrské války, přičemž se Franz vášnivě zasazoval za Búry, nikdy ale nepadlo slovo o erotických věcech.“ Po maturitě studoval Bergmann rok chemii, přešel ale

k filozofii, která se stala jeho vlastním oborem. Studoval u Martyho a byl s ním spřátelen (podobně jako B. Fantová). Praha byla tehdy podle Franze Brentana jedním z mála měst Evropy, kde se pěstovala jeho filozofie ve stylu přísné vědeckosti. Bergmannova výše míněná doktorská práce byla věnována B. Bolzanovi.

Druhé těžiště Bergmannových duchovních zájmů bylo spojeno se jmény Martin Buber a Rudolf Steiner a datuje se od let 1909–1911. Buber měl tehdy v Praze své „Tři řeči o židovství“, o nichž Bergmann prohlásil, že, kdo je slyšel, nadosmrti je nezapomene. Už v r. 1910 studoval Bergmann Steinerův základní filozofický spis „Filozofie svobody“ a dále jeho popis cesty k dosažení zvýšeného a prohloubeného tzv. nadsmyslového poznání „O poznání vyšších světů“.

Bergmann se ke Steinerovi dostal prostřednictvím Fantové, ke které měl mimořádně dobrý a přátelský vztah. Spjovaly je už od začátku století návštěvy brentanovského kroužku v kavárně Louvre. Rád také docházel k Fantovým, kde se seznámil se svou pozdější ženou Elsou, dcerou B. Fantové. Velkou roli také sehrál v životě Maxe Broda, který na něj vzpomíná: „K mistrům, od nichž jsem se v době vysokoškolských studií a v dalším desetiletí naučil nejvíc, patří i muž, jenž tehdy nezastával žádný učitelský úřad. Ne tedy formálně, zato však ve skutečnosti byl jedním z mých nejdůležitějších učitelů, jemu vděčím za směrnice svého života, o nichž jsem od té doby nikdy vážně nezapochyboval. Tento muž byl a je Hugo Bergmann.“⁴¹

Bergmann byl skutečně mimořádnou osobností, která stála v čele sionistického hnutí a reprezentovala filozoficko-humanistický proud uvnitř tohoto hnutí, který tolik oslovoval např. Broda. Steinera vyhledával a ten si zpětně cenil jeho zájmu, přestože nebyl členem Theosofické (později Anthroposofické) společnosti. Bergmann byl také účastníkem mezinárodního filozofického kongresu v Bologni roku 1911, kde vystoupil i Dr. Steiner se svým referátem o psychologických základech a noetickém postoji theosofie. Když r. 1912 studoval v Berlíně, měl povolení účastnit se členských večerů Theosofické společnosti. Sem ho jezdila navštěvovat i B. Fantová, která pak o těchto přednáškách v Praze referovala. Bergmann Steinera vyhledával i v souvislosti s vlastní meditativní cestou k sebepoznání a sebevýchově. Jeho deníky obsahují výňatky cvičení obdržенých od R. Steinera.

Po těžkých letech války, která Bergmann prožil na bojištích i v lazaretech, se rozhodl přestěhovat i s rodinou do Palestiny. O jeho tamní rozsáhlé práci vypráví Max Brod. Bergmann se stal v Jeruzalémě nejdříve knihovníkem a vybudoval ze skromných začátků největší, nejobsažnější a nejmodernější knihovnu na Středním východě. Poté byl řádným profesorem filozofie, děkanem filozofické fakulty a prvním rektorem Jeruzalémské univerzity. Profesor David Flusser vyjádřil roku 1975, rok po Bergmannově smrti, jeho vztah k R. Steinerovi takto: „Rozhodující událostí v Bergmannově životě nebylo pouze setkání s anthroposofickými kruhy, nýbrž se samotným učitelem Rudolfem Steinerem...

Bergmannova věrnost tomuto hnutí byla veliká a měl zájem o mystická vysvětlení Nového zákona. Co to bylo, co přitahovalo tohoto vynikajícího filozofa k tomuto učení? Odpověď se mi zdá být poměrně jednoduchá: Filozof s náboženským sklonem, který hledal cestu k jiné skutečnosti, byl tentýž, který se zabýval Kantovou filozofií. Otázka, kterou si kladl, a kterou se snažil celý život zodpovědět, byla tato: Jak můžeme nalézt most mezi idealistickou filozofií na jedné a duchovním světem za filozofií na druhé straně, a právě pro vytvoření pevné základny duchovního světa mu nedokázala pomoci ani běžná filozofie ani teologie. Některé odpovědi hledal a našel v anthroposofickém směru.⁴²

Výmluvným svědectvím o Bergmannově vztahu k filozofii R. Steinera je také přednáška, konaná v Jeruzalémské filozofické společnosti u příležitosti stého výročí narození R. Steinera.⁴³

Steinerovy přednášky navštěvovaly i jiné zajímavé osobnosti, přicházeli sem Max Brod, Franz Kafka i Albert Einstein. Každý z nich Steinerovu osobnost a jeho theosofii hodnotil svým způsobem.

Einstein, který navštěvoval už neoficiální kroužek u Fantových, měl dojem rozhodně negativní. Jednak měl po přednášce vyjádřit pochybnosti o Steinerových znalostech v oblasti neeuklidovské geometrie⁴⁴ a podle H. Bergmanna „odcházel z přednášky se smíchem“.⁴⁵

Brod svou zkušenost vtiskl do své povídky „Vyšší světy“.⁴⁶ Jeho dojem z R. Steinera je silný, negativně na něj však zapůsobila společnost theosofů. Brod v povídce líčí Steinera například takto: „Stojí nyní u pultu, dlouhá černá čára, dokonce i výstřih kabátu je cele vyplněn černou kravatou, jenom oba nízké trojúhelníčky tvrdého límce vyčnívají bíle. Obličej hubený, žlutý, vráscitý, pokud ty vpadlé tváře při svém napětí ještě ukazují vrásky, krásné oči a ruce, jaké se líbívají ženám. Hřímá, nepovoluje, doširoka rozpíná ruce, dlaně otočeny k nám, v protiváze se k nim ohýbá štíhlý trup dozadu, nebo projíždí nataženými palci a dvěma prsty vzduchem, necháváje ostatní prsty povolené, je neúnavný. I námitky přednáší se stejným pathosem jako to, co se mu líbí, a je v tom opravdu něco jímavého a velkého, jak bez omrzelosti začíná pro obecnost se základními prvky svého učení, jehož nejzazší komplikace jsou pro něho přeci něčím tak běžným. Často zavře oči a chvění proběhne od nohou celým tělem. Působí na mne dojmem muže, který žije beze zbytku svému ideálu...“⁴⁷

To, že se Kafka o Steinerovu theosofii zajímal, je obecně známo. Většinou se ale ví pouze o krátké epizodě v souvislosti s osobním setkáním se Steinerem roku 1911.⁴⁸ Když jsou ale známy vztahy kroužku Berty Fantové k Rudolfovi Steinerovi a theosofii a bereme také ohled na dopis Kafky Steinerovi z roku 1910, musíme se na Kafkův poměr k theosofii dívat poněkud jinak.

Kafka patřil k pravidelným návštěvníkům Fantových a zde se zřejmě poprvé setkal se jménem Rudolfa Steinera a diskusemi o theosofii. Pravděpodobně také

navštívil Steinerovy pražské přednášky roku 1908 a 1909, které se konaly ve stejné ulici, kde Kafka bydlel – v sále českého obchodního spolku „Merkur“ v dnešní Pařížské ulici. 31. 3. 1910 také Kafka Steinerovi adresoval dopis, podle kterého lze usuzovat, že mezi Kafkou a Steinerem muselo dojít k hovoru už před tímto datem.⁴⁹ V Kafkově knihovně se navíc nacházela dvě díla, z nichž jedno Steiner přímo napsal (*Erziehung des Kindes vom Gesichtspunkte der Geisteswissenschaft*), druhé vydal a opatřil úvodem (Arthur Schopenhauers *gesammelte Schriften*).⁵⁰ Nejrozsáhlejší a nejzajímavější přímý pramen pro vztah Kafka-Steiner jsou dva Kafkovy zápisy do deníku (26. 3. a 28. 3.), v nichž zaznamenal dojmy z přednášky, dále nepodstatné, ale tehdejší theosofy i netheosofy charakterizující drby a legendy, které se kolem osoby R. Steinera tvořily, a také části jeho soukromého rozhovoru se Steinerem (28. 3.).⁵¹

Zatímco dříve Kafku Steiner přitahoval, nyní se Kafka zřejmě necítil být pochopen a uspokojen. Kafka se Steinerem ptal, zda se má věnovat theosofii, když se i bez ní cítí být plně zaměstnán rozporem mezi svou úřednickou a uměleckou prací. Steiner mu pravděpodobně nedal žádnou přímou odpověď a nechal rozhodnutí na Kafkovi samotném. Ten se tím necítil být uspokojen a více se theosofií nezabýval. Tím skončil Kafkův zájem o theosofii, jehož trvání však musíme položit do doby od roku 1908–1909 do jara roku 1911. Ke kruhu B. Fantové a především k ní samotné si však i nadále zachoval velmi dobrý vztah, o čemž svědčí jeho spontánní slova po její smrti (viz níže).

Vedle vůdčí osobnosti Berty Fantové stála od začátku až do konce i její sestra I. Freundová. Tato žena měla stejné vzdělání, stejně tak navštěvovala kavárnu Louvre a kroužek u Fantových a podobně se začala věnovat theosofii, poté co si vyzkoušela spiritistické seance, kde byla údajně dokonce silným médiem. Vedle těchto duchovních zájmů, věnovala své síly i mnoha jiným uměleckým a sociálním činnostem. Patřila k zakládajícím a vůdčím členům významného sdružení „Klub der deutschen Künstlerinnen“, kde přednášeli své práce Max Brod, Willy Haas, Else Laske-Schüller, Felix Grünert, Christian von Ehrenfels, Otto Pick a mnoho dalších.⁵² Zde proběhly i některé Steinerovy přednášky (30. 4. 1912 a 28. 1. 1913). V tomto klubu Freundová také pořádala dramatická představení, především vánoční tzv. převozské hry. Angažovala se v nejroznějších charitativních akcích – stála v čele Zemského výboru pro válečné utečence v Čechách, se svou sestrou stravovaly v r. 1914 tři měsíce 25 chudých dětí v jejich letním bytě v Podbabě. Po Bertině smrti vystoupila více do popředí a pokračovala v její práci uvnitř studijní skupiny „Bolzano“. To už ale časově leží mimo rámec této studie.

Doba války byla pro obě sestry dobou mimořádně těžkou, přestože naplněnou obětavou charitativní činností. Těžší situaci měla B. Fantová, neboť postrádala svého zetě, který se musel odebrat do armády. Fantová se sama rozhodla odejít jako dobrovolná zdravotní sestra Červeného kříže na frontu. Ovšem kvůli

mimořádné náročnosti této práce u ní naplno vypuklo její déletrvající onemocnění ledvin, z něhož se už neměla uzdravit. Zemřela těsně po skončení války – 18. 12. 1918.

S její smrtí zanikla i jedna důležitá kapitola v životě německé Prahy. Ne nadarmo píše F. Kafka dva dny po její smrti M. Brodovi: „Tak jsem hned dostal těžkou ránu: nenadálá smrt Berty Fantové, o které už asi víš z dnešních novin. Byl to zcela ryzí člověk a se svými drobnými chybami vedla vášnivý boj. Stále visela tolik na životě, obávala se smrti, filozofovala o nesmrtelnosti. Náhodou vylíčil Felix Weltsch ve třech posledních nedělních přednáškách svůj pojem nesmrtelnosti. Felix mi říkal, že mu paní Fantová řekla: s tím se ona spokojit nemůže. Dnes už ví pravdu. Až do posledního dne byla duchovně činná. . . Mohl bych Ti psát hodiny o této neobvyklé ženě, která Tobě asi nebyla tak blízká, jejíž smrt však pro mě znamená skutečnou ztrátu.“⁵³

5. Závěr

Tato studie sledovala vývoj pěstování theosofie v Praze od založení první theosofické lóže v r. 1891 v Praze, až po rok 1914, kdy byla práce České společnosti theosofické ochromena vypuknutím války.

Theosofie přišla do Prahy spolu s jiným okultním proudem – martinismem a v jejích počátcích stáli často lidé, kteří pracovali také v martinistických lóžích (Leonardi, Zeyer, Dražd'ák a další). Mnoho členů lóže vzešlo také ze spiritistických kruhů. Vedle těchto osobností byli členy theosofické lóže i některé známé tváře veřejného a uměleckého života.

Širší význam začala mít theosofie až se vznikem Theosofického spolku, kdy se začalo vydávat theosofické periodikum Lotus, které mělo několik stovek odběratelů, a kdy začala veřejná přednášková činnost. Do Prahy přijížděli vůdčí theosofičtí představitelé sousedních německy mluvících zemí. Zvláště jeden z nich – Rudolf Steiner – propůjčoval theosofickým myšlenkám velkou přitažlivost i pro intelektuální kruhy především německé Prahy. S jeho jménem je také spojena přeměna Theosofického spolku na Českou společnost theosofickou, která tvořila českou sekci mateřské Theosofické společnosti v Adyaru.

Stalo se tak ale v době, kdy se v ní projevovaly náznaky úpadku, kdy připravovala „příchod znovuvtěleného Krista“. Tyto kuriozity a často až fanatismus přiměly k vystoupení ze společnosti její nejprogresivnější část. V mezinárodním theosofickém hnutí byl tento progresivnější proud reprezentován právě sekretářem německé sekce Theosofické společnosti, v Praze se jednalo v první řadě o skupinu Berty Fantové, která v roce 1912 přestává pracovat v rámci České společnosti theosofické a zakládá „Německou anthroposofickou společnost Bolzano“, kde pokračuje v činnosti až do své smrti v roce 1918. Česká společnost theosofická se po krátkém vzepětí po 1. světové válce v r. 1925 osamostatnila

a zároveň přerušila organizační styky s Adyarskou Theosofickou společností, protože si uvědomila nesmyslnost jejího „apoštolského“ působení. Poté, co se sám pojem theosofie zdiskreditoval, opustila nakonec i Česká společnost theosofická v r. 1927 svůj starý název a přijala název „Společnost pro mystická studia“.

Theosofická společnost měla snahu pracovat proti záplavě materialismu v kultuře a nesporně přispěla k spirituálnímu chápání světa a člověka, k poznání do té doby neznámých či málo známých (především východních) náboženských a filozofických soustav. Obsahovala způsoby a cesty k sebepoznání člověka. Theosofie sehrála důležitou roli v životě řady našich významných osobností (G. Meyrink, J. Zeyer, P. Moudrá, H. Bergmann, B. Fantová, F. Kafka atd.) Nepodařilo se jí však zcela překonat orientální ráz a určitou uzavřenost v systémech okultních nauk, a to se stalo také hlavní příčinou jejího postupného zániku.

POZNÁMKY

¹ Nakonečný, M.: Novodobý český hermetismus. Praha 1995, s. 43–48.

² Viz Cranston, S.: HPB. The extraordinary Life and Influence of Helena Blavatsky, Founder of the Modern Theosophical Movement. New York 1993.

³ Steiner, R.: Theosophie und Spiritismus. In: Spirituelle Seelenlehre und Weltbetrachtung. Dornach 1986.

⁴ Viz Hartmann, F.: Co jest theosofie? Theosofická společnost a její účel. Blatná 1921.

⁵ Viz Steiner, R.: Die okkulte Bewegung im 19. Jahrhundert und ihre Beziehung zur Kultur. Dornach 1969.

⁶ Viz Machálek, J.: U kolébky Theosofické společnosti. Praha 1926.

⁷ Hartmann, F.: Beitrag zur Geschichte der Theosophischen Gesellschaft. In: Theosophische Kultur I, s. 14–21.

⁸ Ben-Zadok, B.: Reine Idee und sittliche Tat, H. Bergmann zum Gedenken (1883–1975), in: Die Drei 10, 1984, s. 737–745; Brod, M.: Život plný bojů. Praha 1966; Dolenský, A.: Julius Zeyer a jeho účast ve spirituálních společnostech. In: Okultní a spiritualistická revue 3, 1923, s. 127–132; Fölsing, A.: Albert Einstein. Eine Biographie. Frankfurt a. M. 1993; Francis, „Nicht ich, sondern es schreibt...“, in: Neues Wiener Journal, 6. 12. 1932, s. 6–7; Kafka, F.: Tagebücher. Frankfurt a. M. 1980; Meyrink, G.: Wie ich Schriftsteller wurde. In: Prager Tagblatt, 25. 12. 1935, s. 8; Reuveni, A.: Berta Fanta, in: Goetheanum, 12. 12. 1993, s. 515–517; Weinfurter, K.: Julius Zeyer jako mystik. In: Národní listy, 4. 6. 1909, s. 1; týž, Paměti okultistovy. Praha 1933; týž: Z mých vzpomínek na založení Theosofické Společnosti v Praze. In: Okultní a spiritualistická revue 1, 1, 1921, s. 8–12.

⁹ Lotus (později Theosofická revue), roč. 1–15, Praha 1897–1923.

¹⁰ Theosofický spolek, Státní ústřední archiv v Praze (dále SÚA), fond České místodržitelství (dále ČM) 1884–1900, fasc. V 30/124/12, kart. 3947; fond Prezídium Policejního ředitelství Praha (dále PP) 1900–1907, fasc. V 42/8, kart. 2802.

- ¹¹ Česká společnost theosofická, SÚA, fond PP 1908–1915, fasc. V 42/7, kart. 2802; Rudolf Steiner, fond PP 1908–1915, fasc. 21/49, kart. 2548.
- ¹² Weinfurter, K.: Z mých vzpomínek na založení Theosofické společnosti v Praze. In: Okultní a spiritualistická revue 1, 1921, s. 9.
- ¹³ Nakonečný, M.: Novodobý český hermetismus. Praha 1995, s. 111–119.
- ¹⁴ Weinfurter, K.: Z mých vzpomínek. . . . In: Okultní a spiritualistická revue 1, 1921, s. 9.
- ¹⁵ Tamtéž, s. 10.
- ¹⁶ Tamtéž, s. 11.
- ¹⁷ Viz Weinfurter, K.: Julius Zeyer jako mystik. In: Národní listy 4. 6. 1909, s. 1.
- ¹⁸ Dolenský, A.: Julius Zeyer a jeho účast ve spirituálních společnostech. Okultní a spiritualistická revue 3, 1923, s. 127–132.
- ¹⁹ Katalog knihovny Julia Zeyera, Knihovna Národního muzea.
- ²⁰ Zikmund, J.: Ve stínu Orfea. Praha 1944, s. 128–130. (korespondence J. Zeyera s M. Kalášovou.)
- ²¹ Theosofický spolek, fond ČM 1884–1900, fasc. V 30/124/12, kart. 3947.
- ²² Lotus 1987, I/1, informace na předsádce.
- ²³ Archivní fondy a rubrika „Spolkové zprávy“ v časopisu Lotus.
- ²⁴ Steiner, R.: Theosophen. In: Magazin für Literatur 35, 1897; Rudolph H.: Dr. Franz Hartmann. In: Theosophische Kultur 4, s. 403–416.
- ²⁵ Lotus IX, s. 65.
- ²⁶ Lindenberg, Ch.: Rudolf Steiner. Reinbeck bei Hamburg 1992.
- ²⁷ Váňa, Z.: Rudolf Steiner v Praze. In: Rudolf Steiner, Katalog NG k výstavě jeho obrazů, 28. 6. – 21. 8. 1994.
- ²⁸ Deutschsprachige Literatur aus Prag und den böhmischen Ländern 1900–1925, hrsg. von J. Born, München 1993.
- ²⁹ Česká společnost theosofická, fond PP 1908–1915, fasc. V 42/7, kart. 2802; Rudolf Steiner, fond PP 1908–1915, fasc. 21/49, karton 2548.
- ³⁰ Tamtéž a rubrika „Spolkové zprávy“ v časopise Lotus.
- ³¹ Rudolf Steiner, SÚA, fond PP 1908–1915, fasc. 21/49, kart. 2548.
- ³² Okresní archiv Benešov, fond Pozůstalost Pavly Moudré, oddělení korespondence, rukopisy, brožury.
- ³³ Bolzano – Verein, deutsche anthroposophische Gesellschaft in Prag, SÚA, fond PP 1908–1915, fasc. V 21/49, kart. 2548.
- ³⁴ Kafka-Handbuch, hrsg. von H. Binder, Band 1, Der Mensch und seine Zeit. Stuttgart 1979, s. 70–95.
- ³⁵ Brod, M.: Život plný bojů. Praha 1966, s. 147–151.
- ³⁶ Tamtéž, s. 153 n.
- ³⁷ Tamtéž, s. 152.
- ³⁸ Reuveni, A.: Berta Fanta. In: Das Goetheanum, 12. 12. 1993, s. 515–517.

- ³⁹ Váňa, Z.: Rudolf Steiner v Praze. In: Rudolf Steiner, Katalog k výstavě jeho obrazů, 28. 6. – 21. 8. 1994, s. 40.
- ⁴⁰ Ben-Zadok, B.: Reine Idee und sittliche Tat, H. Bergmann zum Gedenken (1883–1975). In: Die Drei 10, 1984, s. 737–745.
- ⁴¹ Brod, M.: Život plný bojů. Praha 1966, s. 201.
- ⁴² Ben-Zadok, B.: Reine Idee und sittliche Tat, H. Bergmann zum Gedenken (1883–1975). In: Die Drei 10, 1984, s. 739–740.
- ⁴³ Bergmann, H.: Rudolf Steiner als Philosoph. In: Die Drei 1, 1962, s. 16–23.
- ⁴⁴ Váňa, Z.: Rudolf Steiner v Praze. In: Rudolf Steiner, Katalog NG k výstavě jeho obrazů, 28. 6. – 21. 8. 1994, s. 41.
- ⁴⁵ Zajímavé je, že se Einstein později zdrženlivě vyjadřoval jednak o Brodovi, který ho umělecky ztvárnil ve svém románu v podobě J. Keplera, dále ale o celém kroužku u Fantových: „Ostatně si myslím, že jsem se s tím člověkem v Praze setkal. Zřejmě patřil k tamnímu filozoficky a sionisticky zaměřenému kroužku, který se shromažďoval okolo univerzitních profesorů, středověce působící malý hlouček lidí odcizených světu.“ In: Fölsing, A.: Albert Einstein. Eine Biographie. Frankfurt a. R. 1993, s. 324.
- ⁴⁶ Brod, M.: Vyšší světy. In: Rudolf Steiner, Katalog NG k výstavě jeho obrazů, 28. 6. – 21. 8. 1994, s. 41 nn.
- ⁴⁷ Brod, M.: Vyšší světy. In: Rudolf Steiner, Katalog NG k výstavě jeho obrazů, 28. 6. – 21. 8. 1994, s. 42.
- ⁴⁸ Wagenbach, K.: F. Kafka. Eine Biographie seiner Jugend 1883–1912. Bern 1958, s. 175 n.
- ⁴⁹ Váňa, Z.: Rudolf Steiner v Praze. In: Rudolf Steiner, Katalog NG k výstavě jeho obrazů, 28. 6. – 21. 8. 1994, s. 39.
- ⁵⁰ Born, J.: Kafkas Bibliothek. München 1993.
- ⁵¹ Kafka, F., Tagebücher. Frankfurt a. R. 1980, s. 40–45.
- ⁵² Deutschsprachige Literatur aus Prag und den böhmischen Ländern 1900–1925, hrsg. von J. Born, München 1993.
- ⁵³ Brod, M. – Kafka, F.: Eine Freundschaft, Briefwechsel. Frankfurt a. M. 1989, s. 254 n.

ZUSAMMENFASSUNG

THEOSOPHIE IN PRAG

Tomáš Zdražil

Die Studie verfolgt historisch die Entwicklung der theosophischen Bewegung in Prag seit ihren Anfängen im Jahre 1891 bis zum ersten Weltkrieg. Sie versucht, die zu diesem Thema in verschiedenen biographischen, publizistischen und archivalischen Quellen zerstreuten Aussagen zusammenzufassen.

Die neuere Form der Theosophie geht auf die Russin H.P. Blavatsky und den Amerikaner H. S. Olcott zurück, die 1875 zusammen in New York eine Theosophische Gesellschaft gegründet haben mit dem Ziel, dadurch eine organisatorische Grundlage für die Pflege einer neuen übersinnlichen Erkenntnis oder göttlichen Weisheit (griech.: theo-sophia) zu schaffen, die es ermöglicht, die geistigen Grundlagen aller Kulturen und Religionen zu verstehen und einen Kern der menschlichen Bruderschaft zu bilden. Die neuzeitliche Theosophie hat sich dann innerhalb einiger Jahre über alle Kontinente verbreitet und wurde in verschiedenen Formen und Gruppierungen gepflegt.

Nach Prag wurde sie 1891 durch den Baron A. F. Leonhardi gebracht, der auch andere spirituellen Strömungen (z. B. Martinismus, Illuminaten) vertreten hat. Er hat hier eine theosophische Loge „Zum blauen Stern“ gegründet, die in den nächsten Jahren vom Bankierer Gustav Meyer (dem später berühmten Schriftsteller Gustav Meyrink) als Vorsitzenden geleitet wurde. Zur Loge gehörten neben ihm auch der Okkultist und Übersetzer K. Weinfurter, der Dichter J. Zeyer, vermutlich auch Jan Harrach und einige andere. Die Loge, die in Verbindung mit der ursprünglichen Theosophischen Gesellschaft im indischen Adyar stand, hat sich aber nach wenigen Jahren intensiver Arbeit selber aufgelöst.

Im Jahre 1897 ist der Theosophische Verein in Prag entstanden. Dieser, so scheint es, hatte keinen Zusammenhang mit der Loge und der Theosophischen Gesellschaft mit dem Hauptsitz in Adyar. Viel mehr mit dem selbständigen Wiener Theosophischen Verein und der ebenso von Adyar unabhängigen Leipziger Internationalen Theosophischen Verbrüderung, die von damals bekanntesten deutschen Theosophen Dr. F. Hartmann geführt wurde. Der Prager Theosophische Verein fing mit Erfolg an, die Theosophie in der Öffentlichkeit bekannt zu machen. Unter seinen Mitgliedern findet man z.B. den Maler J. Vachal oder die Schriftstellerin und Übersetzerin P. Moudra.

Die Zusammenarbeit der Prager Theosophen mit den deutschsprachigen theosophischen Gruppierungen wurden auch nach dem Jahre 1908 fortgesetzt, es

geschah aber eine Änderung in der Orientierung. Nicht mehr die Leipziger Internationale Theosophische Verbrüderung mit Dr. F. Hartmann, sondern die sich seit 1902 entfaltende Deutsche Sektion der ursprünglichen Theosophischen Gesellschaft in Adyar mit Dr. R. Steiner an der Spitze, wurde zu ihrem wichtigsten Partner. Der Theosophische Verein in Prag hat sich 1908 in die Tschechische Theosophische Gesellschaft transformiert und wurde gleichzeitig zur Tschechischen Sektion der Theosophischen Gesellschaft in Adyar. Zwischen 1908 und 1912 erfährt die theosophische Arbeit in Prag ihren Höhepunkt, der mit dem Name des deutschen Schriftstellers, Vortragenden und Theosophen Dr. Rudolf Steiner verbunden ist.

Steiner und seine Theosophie hat viele bekannte Persönlichkeiten damaligen deutschsprachigen Prags angezogen. Im Mittelpunkt dieses stark interessierten Menschenkreises sind Berta Fanta und ihr Schwiegersohn der jüdische Philosoph Hugo Bergmann gestanden. B. Fanta hat einen Deutschen Zweig der Tschechischen Theosophischen Gesellschaft gegründet und geleitet, in dem insbesondere Steiners Theosophie (die heute als Anthroposophie bekannt ist) im Mittelpunkt war. Mit Fanta und Bergmann waren Persönlichkeiten, wie A. Einstein, M. Brod und F. Kafka, im Kontakt, die aber persönlich sehr unterschiedliche Einstellungen zur Theosophie gehabt haben.

Die sich fruchtbar entfaltende Arbeit der Tschechischen Theosophischen Gesellschaft wurde durch Auseinandersetzungen zwischen der Präsidentin der ganzen Theosophischen Gesellschaft in Adyar A. Besant und R. Steiner gestört. Die Auseinandersetzungen betrafen einige Aspekte der Theosophie als solchen und auch den Führungsstil innerhalb der Gesellschaft. Das führte im Jahre 1912 auch in Prag dazu, daß der progresivere und sich an Steiner orientierende Teil der Mitgliedschaft aus der Gesellschaft ausgetreten ist. Der erste Weltkrieg hat dann die öffentliche theosophische Arbeit in Prag endgültig gelähmt. Nach 1918 hat dann die Tschechische Theosophische Gesellschaft nie wieder das Niveau erreicht, das sie vor dem Kriege hatte. Obwohl die Theosophie im kulturellen Leben Prags keine besonders große Rolle gespielt hat, sollte man ihrem direkten oder indirekten Einfluß mindestens auf einige intellektuelle und künstlerische Kreise und Persönlichkeiten nicht unterschätzen.